

УДК 65.012.8

Ібрагімов Е.Е.

доктор економічних наук,
професор кафедри управління фінансово-економічною безпекою і проектами
Запорізького національного університету

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто існуючі підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства. Проведено ґрунтовний аналіз методик оцінювання економічної безпеки підприємства та відокремлено недоліки і перепони до їх практичного застосування при оцінці рівня економічної безпеки підприємства. Визначено найбільш поширені підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, система економічної безпеки підприємства, методичні підходи, критерії, індикаторний підхід, ресурсно-функціональний підхід.

Ибрагимов Э.Э. СИСТЕМАТИЗАЦИЯ МЕТОДИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ ОЦЕНКИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Рассмотрены существующие подходы к оценке уровня экономической безопасности предприятия. Проведен подробный анализ методик оценки экономической безопасности предприятия и выделены недостатки и препятствия к их практическому применению при оценке уровня экономической безопасности предприятия. Определены наиболее распространенные подходы к оценке уровня экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, система экономической безопасности предприятия, теоретические подходы, критерии, индикаторный подход, ресурсно-функциональный подход.

Ibragimov E.E. METHODOICAL APPROACHES TO EVALUATION OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISE ANALYSIS

Summary in the article deals with current approaches to evaluation the level of economic security of enterprise. The detailed analysis of the existing methods of economic security of enterprise estimation is completed, and defects and obstacles to their practical application are separated. The most common approaches to assessing the level of economic security of enterprise are identified.

Keywords: economic security of enterprise, economic security of enterprise system, methodical approaches, criteria, indicators approach, resource-functional approach.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день більшість українських підприємств переживають глибокий спад виробництва і знаходяться в критичному стані або на межі банкрутства. Для забезпечення ефективного функціонування підприємств у сучасних динамічних умовах необхідні відповідні підходи, що дозволяють проводити моніторинг діяльності з точки зору забезпечення економічної безпеки підприємства. У зв'язку з цим виникає проблема узагальнення та систематизації існуючих методичних підходів до оцінки економічної безпеки підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми систематизації існуючих підходів щодо методів та методик оцінки економічної безпеки підприємства присвячені роботи таких вчених-економістів, як: К.С. Горячева [1], З.М. Такулов [2], Л.О. Матвійчук [3], Н.П. Карачина [4], С.М. Марущак [5], М.В. Рета, А.О. Иванова [6], Т.М. Иванюта [7], Н.Н. Пойда-Носик [8], Л.А. Сиволап [9] та ін.

Мета статті полягає в узагальненні та систематизації існуючих методичних підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємства, визначенні їх недоліків у практичному застосуванні для наступного вдосконалення засобів забезпечення економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні науковцями запропоновано декілька підходів до систематизації існуючих методичних підходів (методик, показників оцінки) оцінювання економічної безпеки підприємства (ЕБП). Так, К.С. Горячева [1] у своїй праці наводить наступну систематизацію підходів оцінювання ЕБП з зазначенням їх недоліків: *індикаторний* (порівняння фактичних значень показників фінансової безпеки з пороговими значеннями індикаторів її рівня) (Т.М. Гладченко, М.Ю. Дмитрієва, В. Тамбовцев). За такого

підходу найвищий рівень фінансової безпеки підприємства досягається при умові, що уся сукупність індикаторів знаходиться в межах порогових значень, а порогове значення кожного з індикаторів досягається не за рахунок інших. Цей підхід слід визнати правильним і виправданим; *ресурсно-функціональний* (Е.А. Олейников). Такий підхід дуже широкий, оскільки, по-перше, процес забезпечення фінансової безпеки отожднюється фактично з усією діяльністю підприємства і, по-друге, зводиться до оцінки використання ресурсів на підприємстві; на основі використання критерію «мінімум сукупного збитку, який завдається безпеці» (Е. Бухвальд, Н. Гловацька, С. Лазуренко, В. Шликов). Цей критерій дуже важко розрахувати через відсутність необхідних для цього бухгалтерських і статистичних даних. Такий показник можна буде розрахувати лише експертним шляхом, який має свої межі точності; з огляду на *достатність оборотних коштів* (власних і позикових) для здійснення виробничо-збутової діяльності (С.Н. Ілляшенко). Цей підхід дуже вузький, оскільки охоплює не всі сфери фінансової діяльності підприємства і, відповідно, фінансової безпеки.

З.М. Такулов [2] проводить систематизацію підходів до оцінювання ЕБП, виділяючи наступні підходи: *за допомогою інтегрального показника* (Т.Г. Васильців, Л.М. Зима, С.М. Ілляшенко, Е.В. Камишнікова, С.В. Капітула, П.Я. Кравчук, А.А. Меліхов, Н.Й. Реверчук, Р.А. Руденський, Т.О. Тимофеев, Л.Г. Шемаєва, С.М. Яременко). Інтегральний показник формується на підставі думок експертів щодо одиничних оцінок функціональних складових ЕБП, наслідком чого є суб'єктивізм як при розрахунку одиничних оцінок функціональних складових, так і при розрахунку інтегрального показника. Також цей інструмент оцінювання ЕБП повинен налаштовуватися під специфіку конкретного підприємства, а це

ускладнює практичне застосування даного підходу до оцінювання системи економічної безпеки підприємства; *за допомогою групи індикаторів* (М. Бендіков, Н. Капустін, Д. Ковальов, Т. Сухорукова). Даний інструмент оцінювання ЕБП повинен налаштовуватися під специфіку конкретного підприємства. На сьогодні не існує єдиної думки щодо переліку складових індикаторів групи та граничних значень показників, що ускладнює практичне застосування цього підходу до оцінювання системи економічної безпеки підприємства; *фінансовий підхід* оцінює ЕБП за фінансовим результатом діяльності підприємства – виручкою від реалізації, прибутком та/або прибутковістю (К.С. Горячев, Ю.Г. Кім, А.В. Кірієнко, Д.П. Пілова, В.П. Пономарьов, Н.М. Соломянок). Даний підхід ототожнює ЕБП із прибутковістю та ефективністю діяльності підприємства; *підхід з позиції економіко-математичного моделювання* полягає у розробці та використанні для оцінки ЕБП економіко-математичних моделей за основними показниками, визначеними в регресійних рівняннях (Т.Б. Кузенко, Н.О. Подлужна, І.Б. Хома, Д. Ковальов, І. Плетнікова). Наукоємність даного підходу, яка виражається в необхідності опанування серйозним математичним апаратом аналізу, є основою для підходу до оцінювання ЕБП.

Л.О. Матвійчук [3] проводить систематизацію підходів до визначення рівня ЕБП з розділом на три великі групи:

– ті, що пропонують оцінювати рівень фінансової безпеки як складової ЕБП (С.Н. Ілляшенко, Ю.Б. Кракос, Н.І. Серик, О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко, Л.І. Донець, Н.В. Ващенко);

– ті, що пропонують оцінювати рівень фінансової безпеки на основі визначення загального стану фінансової діяльності підприємства (І.О. Бланк, І.А. Александров, О.А. Орлова, А.В. Половян, О.М. Підхоний, Л.С. Яструбецька);

– ті, що пропонують визначати інтегральний показник фінансової безпеки підприємства, що, у свою чергу, поділяються на:

а) на основі розрахунку фінансових коефіцієнтів (Т.Ф. Косянчук, Л.П. Гомілко, О.Л. Пластун, О.А. Кириченко, І.В. Кудря);

б) на основі визначення рівня безпеки складових фінансової безпеки (К.С. Горячева).

Ґрунтовний аналіз підходів до оцінювання ЕБП з відокремленням недоліків їх практичного застосування зроблено Н.П. Карачиною [4]: *з позиції ресурсно-функціонального підходу* (Є.О. Олейніков, С.Ф. Покропівного, О.С. Федоніна, Л.О. Омелянович, Г.Є. Дем'яненко, Є.І. Крихтін, М.В. Фоміна, Г.Д. Ейтутіс, С.В. Капітула, О.М. Бондаренко, Л.М. Зима, О.М. Бондаренко). Відсутність показників оцінки кожної функціональної складової ЕБП ототожнення фінансової безпеки із ефективністю, значна частина показників розраховується на підставі інформації, яка є комерційною таємницею підприємства або взагалі є неможливою для отримання; *фінансовий підхід* (Н.О. Подлужна, В.П. Пономарьов). Сформовані показники оцінки економічної безпеки – обсяг та якість прибутку є недостатніми для висновку щодо стану захищеності від внутрішніх та зовнішніх загроз, важкодоступною є інформація щодо інвестицій підприємства за рахунок реінвестуемого прибутку та обсягу коштів, необхідних для забезпечення ЕБП, а також невизначені структурні елементи значаєних коштів; *індикаторний підхід* (О. Барановський, В.Л. Тамбовцев, Ф.І. Євдокімов, О.О. Бородин). Запропонований методичний підхід є

поверхневим, який не розкриває можливостей практичного застосування для оцінки ЕБП.

С.М. Марущак [5] за результатами дослідження виділяє такі основні підходи до оцінки рівня ЕБП: *індикаторний* (Д.О. Ковальов, Т.І. Сухорукова, В.Л. Тамбовцева, О.М. Барановський, М.А. Бендіков, І.А. Ігнат'єва). Проте для даного підходу оцінки ЕБП дискусійними є питання щодо методичної бази визначення індикаторів, які враховують особливості діяльності підприємства, динаміку зовнішнього оточення суб'єкта дослідження тощо, складу показників-індикаторів, визначення для них порогових значень. У результаті при недостатньо точному встановленні кількісних значень індикаторів неправильно може бути витлумачений і рівень економічної безпеки, що, в свою чергу, може призвести до неадекватних управлінських рішень у сфері забезпечення відповідного рівня ЕБП; *ресурсно-функціональний* (Є.О. Олейніков, С.М. Ілляшенко, Є.І. Ареф'єва, П.Н. Попович). При цьому ЕБП розглядається надто детально і ототожнюється з самою діяльністю підприємства; *програмно-цільовий*, що базується на інтегруванні показників, які визначають рівень економічної безпеки підприємства (Ф.І. Євдокімов, Н.В. Федоров, Д.І. Ковальов, І.П. Плетнікова, Н.Й. Реверчук). Головним недоліком описаного методу є значний вплив суб'єктивного фактора, тобто значний вплив думки експертів. В даному випадку не визначено види локальних функцій, що не дозволяє зрозуміти алгоритм їх розрахунку; *фінансовий* (М.А. Кизим, В.А. Забродський, В.М. Зінченко, О.О. Бакаєв, Г.В. Козаченко, О.М. Ляшенко). Досить опосередковано характеризує рівень ЕБП. Висереднено, прибуток – суть інтересів підприємства, він є результатом, який відображає сукупні зусилля щодо створення безпечних умов функціонування, тобто таких, які й дозволяються задоволення інтересів.

М.В. Рета та А.О. Івановою [6] було узагальнено наступні методичні підходи до оцінки рівня ЕБП:

– *традиційні* (базуються на оцінці ефективності та надійності функціонування підприємства):

• базується на оцінці показників ефективності функціонування підприємства та захисту його майна і ресурсів;

• базується на оцінці показників фінансової стійкості підприємства;

• базується на теорії розпізнавання кризових станів підприємства;

• базується на методах розпізнавання банкрутства.

– *нетрадиційні* (базуються на оцінці рівня розвитку, ризиків, ринкової вартості підприємства):

• базується на порівнянні величини інвестицій підприємства і ресурсів, необхідних для підтримки економічної безпеки;

• базується на визначенні ринкової вартості та економічної захищеності капіталу підприємства;

• базується на оцінці стану ризиків, виявленні системних ризиків його розвитку.

На превеликий жаль, таке достатньо цікаве узагальнення підходів до оцінювання ЕБП не поєднано авторами з критичним аналізом переваг та недоліків їх практичного застосування.

Т.М. Іванюта [7], проаналізував підходи різних авторів до оцінки ЕБП, систематизувала їх на наступні: *підхід на основі аналізу фінансового стану підприємства* (Н.В. Іванова). Недоліки – аналізує лише фінансову складову ЕБП, великий обсяг розрахунків; *прибутково-інвестиційний підхід* (Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко,

Ю.В. Шутяк). Недоліки – не для всіх розрахунків легко знайти чіткі об'єктивні дані, підхід заснований на отриманому чистому прибутку, аналіз ЕБП лише з точки зору відтворення; *тримірний підхід* (С.Б. Довбня, Н.Ю. Гічов). Недоліки – значний обсяг розрахунків, суб'єктивний підхід до визначення коефіцієнтів значимості показників, складність у визначенні можливих рекомендованих значень індикаторів ЕБП, необхідність розроблення для кожного окремого підприємства коефіцієнтів значимості показників та можливих рекомендованих значень індикаторів ЕБП; *ресурсно-функціональний підхід* (С.Ф. Покропивний, Л.Г. Мельник, О.І. Карінцева, С.І. Ілляшенко, О.Я. Кравчук, П.Я. Кравчук, Л.О. Омелянович, Г.Є. Долматова, О.В. Скорук). Недоліки – немає чіткого переліку показників в межах визначених функціональних складових, чітких критеріїв оцінки рівня безпеки, чіткої шкали градації станів економічної безпеки, суб'єктивна оцінка деяких складових економічної безпеки, складність розрахунків деяких складових, відносна складність стандартизації показників та визначення комплексних показників окремих складових; *індикаторно-індексний підхід* (Д. Ковальов, Т. Сухокурова, О.М. Бандурка, В.Є. Духов, К.Я. Петрова, І.М. Червяков). Недоліки – значні обсяги розрахунків, складність встановлення рівня індикатора для порівняння з фактичними показниками, відсутність узагальнюючого показника ЕБП, в основному оцінює лише фінансову складову (фінансовий стан) діяльності підприємства (фінансову стабільність, платоспроможність, маневреність, ліквідність), основний показник економічної безпеки (індекс дієвості) враховує лише досягнення мети, і не враховує ресурси затрачені на її досягнення.

Н.Н. Пойда-Носик [8] за результатами узагальнення існуючих науково-методичних підходів до оцінки ЕБП зробила їх наступну систематизацію: *індикаторний підхід* (О.І. Барановський, В.Л. Тамбовцев, Т.М. Гладченко, М.Ю. Дмитрієв, Р.С. Палехін, К.С. Горячева) полягає у формуванні системи індикаторів та розрахунку інтегрального індикатора. Однак для підприємств дуже важко визначити граничні рівні, до того ж вони будуть різними для кожного окремого підприємства залежно від галузевих особливостей діяльності, форми господарювання та стану зовнішнього середовища. Крім того, серед науковців та практиків не існує єдиної думки відносно сукупності показників, що характеризують діяльність підприємства і відповідають певному рівню його безпеки; Відповідно до *ресурсно-функціонального підходу* (Є.О. Олейніков, С.Ф. Покропивний, С.М. Ілляшенко, С.В. Капітула, Л.М. Зима, О.М. Бондаренко), оцінка рівня ЕБП здійснюється на основі оцінки стану використання фінансових ресурсів по спеціальних критеріях. При цьому, як правило, виділяються функціональні складові безпеки, питома вага яких при визначенні сукупного критерію визначається на основі думки експертів, що свідчить про значний суб'єктивний вплив на рівень оцінюваної безпеки. Багато з його положень синонімічні підходам до оцінки ефективності використання ресурсів; *програмно-цільовий (інтегральний) підхід* (В. Забродський, Т.В. Кузнецова, Ю.Г. Ткачук, М.Ю. Погосов), відповідно до якого оцінка ЕБП

ґрунтується на інтеграції сукупності показників, що визначають економічну безпеку. Даний підхід відрізняється високою мірою складності, яка зумовлена використанням математичного аналізу, що утрудняє його застосування в практичній діяльності підприємств.

Враховуючи переваги та недоліки всіх вище розглянутих методичних підходів, Н.Н. Пойда-Носик запропонувала власний *стратегічно-цільовий* підхід, який повинен базуватися на оцінці рівня досягнення стратегічно важливих фінансових цілей (максимізація чистого грошового потоку, ринкової вартості підприємства, узгодженість основних фінансових інтересів учасників) та передбачає коригування фінансової стратегії розвитку відповідно до рівня ЕБП.

Спроби провести огляд методичних підходів до оцінки економічної безпеки підприємства здійснена у роботі Л.А. Сиволап [9].

Висновки. На сьогодні, незважаючи на значну кількість робіт, питання кількісної оцінки економічної безпеки підприємства залишаються дискусійними. На теперішній час відсутній єдиний науково-обґрунтований підхід до оцінки економічної безпеки підприємства, що обумовлено невизначеністю критеріїв та методичної бази розрахунку. Найбільшого поширення набули індикаторний та ресурсно-функціональний підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства. Питання розробки комплексної оцінки рівня економічної безпеки підприємства залишаються відкритими, що є передмовою для подальших досліджень цього питання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Горячева К.С. Оцінка рівня фінансової безпеки підприємства / К.С. Горячева // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Суми, 2004. – Т. 10. – С. 288–295.
2. Такулов З.М. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства / З.М. Такулов // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2005. – Вип. 202. – Т. III. – С. 759–767.
3. Матвійчук Л.О. Методи визначення рівня фінансової безпеки підприємства / Л.О. Матвійчук // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2010. – № 4(54). – С. 330–332.
4. Карачина Н.П. Методичний інструментарій оцінювання економічної безпеки підприємства / Н.П. Карачина // Логістика : зб. наук. праць. – Львів : НУ «ЛП2», 2010. – С. 302–309.
5. Марущак С.М. Проблеми застосування існуючих методик оцінки економічної безпеки діяльності підприємств / С.М. Марущак // Наукові праці. Серія «Економіка». – 2010. – Вип. 132. – Т. 145. – С. 115–119.
6. Рета М.В. Методичні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства / М.В. Рета, А.О. Іванова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія «Технічний прогрес і ефективність виробництва». – 2013. – № 21(994). – С. 29–37.
7. Іванюта Т.М. Методичні підходи до аналізу економічної безпеки підприємства / Т.М. Іванюта // Вісник Одеського нац. ун-ту. Серія «Економіка». – 2013. – Вип. 1/1. – Т. 18. – С. 137–141.
8. Пойда-Носик Н.Н. Науково-методичні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства / Н.Н. Пойда-Носик // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2013. – Вип. 1(1). – С. 288–292.
9. Сиволап Л.А. Аналіз методичних підходів до оцінки фінансової безпеки підприємства / Л.А. Сиволап // Економічний аналіз : зб. наук. праць ; Тернопільський нац. ек. ун-т. – Тернопіль, 2014. – Т. 18. – № 2. – С. 234–238.